

תוכן העניינים

ט פתח דבר
רחל אליאור

שער ראשון
שלהי העת העתיקה: כוהנים, מסיטיקנים אלמונים,
חכמים ובעלי מדרש

- 3 רחל אליאור
כיפורים, כפרה, טומאה וטהרה – זיכרון ושכחה, 'באר העבר' ותהום הנשייה
- 53 דפנה ארבל
המראות שנגלו לחוה – מרכבה של אש, טקסים שמימיים וסודות אלוהיים: על
עיצוב דמות חוה ביספר אדם וחווה היווני לב 3-לד 1
- 75 צחי וייס
הערות קצרות על הקשרו הסורי של ספר יצירה
- 91 רות קרא־איונוב קניאל
'זרע שבא ממקום אחר' – גלגול מעשה בנות לוט: מקרא, חז"ל, זוהר

שער שני
ימי הביניים: קראים, מקובלים אלמונים,
פילוסופים, אנשי מדע ומורים

- 123 אבירם רביצקי
פירושו הביקורתי של יעקוב אלקרקסאני לעקרונות הדרשה התלמודית: תרגום
עברי לכתאב אלאנואר ואלמראקב, חלק ד, פרקים ט-כא, עם מבוא והערות
- 159 אלון דהן
חשיפת פניה של השכינה ברובד ההלכתי של ספר הבהיר וגילוי מוטיבים
אשכנזיים במסורת הפסיקה בו

אלכסנדר אבן־חן	181
'במרָאָה אליו אתודע בחלום אדבר בו: לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא' – על נבואת משה בכתבי הרמב"ם ועל הרמב"ם כמשה שני	
אסתי אייזנמן	215
טיבם של עצמים מורכבים בהגותו של ר' משה יהודה	
שלום צדיק	233
הגדרת המקום אצל אבנר מבורגוס ורבי חסדאי קרשקש	
רשימת המשתתפים בכרך	247
תקצירים באנגלית	vii

כרך שני

שער שלישי

שבתאים וחסידיים, מחלוקות ופולמוסים

- 249 פאבל מצייקו
הסכנות והתענוגות שבסינקרטיזם דתי
- 279 לאה אורנט
המימד האתי בתורתו של ר' נחמן מברסלב על פי ספר 'ליקוטי מוהר"ן' והתפישה
החדשה של האמונה
- 301 צבי מרק
שרידי אש: 'ליקוטי מוהר"ן' ו'הספר הנשרף'
- 333 רבקה דבירגולדברג
'כי רעבישקייט ומדרגות הוא עניין פנימי' – ר' יהודה צבי מרוזדול, הצדיק השותק לבית
זידיצ'וב
- 355 גדי שגיב
תיקון הברית ושיח הסגפנות בחסידות צ'רנוביל
- 407 דוד אסף
פרשת בערניו מליאובה ומחלוקת צאנו-סדיגורה: ביבליוגרפיה מוערת

שער רביעי

המאה העשרים: ההתמודדות הרבנית עם המודרנה – הלכה, מיסטיקה וריטואל

- 485 בנימין בראון
הקבלה בפסיקת החפץ חיים
- 543 שרגא בר און
'הצימאון' להלל צייטלין: 'מבקשי אלהים' כמצב אמונה בספרות התחייה
- 585 לילך בר-בטלהיים
'סוד הצמצום' של הרב אליהו מרדכי הלוי ולקובסקי – בין קבלה למדע
- 615 אבינועם רוזנק
אליעזר ברקוביץ: הלכה ואורתודוקסיה מודרנית

647 שרינה חן
ביקור בהר הבית לשם מה? – עלייה, כניסה, או הליכה. משמעויות הלכתיות
ופרשניות הניתנות למעשה הביקור במקום

659 רשימת המשתתפים בכרך

vii תקצירים באנגלית

פתח דבר

כרכים כב-כג של 'מחקרי ירושלים במחשבת ישראל' ששמו "דברים חדשים עתיקים": מיתוס, מיסטיקה ופולמוס, פילוסופיה והלכה, אמונה וריטואל במחשבה היהודית לדורותיה, משקפים ברובם המכריע את תחומי עניינם המחקרי של דור החוקרים שצמח בעשור האחרון של המאה העשרים ובעשור הראשון של המאה העשרים ואחת. כרכים אלה פותחים בדיון בקטבים המיתיים והריטואליים המנוגדים שכנגדם נערכה עבודת יום הכיפורים בשעה שמחברי מגילות מדבר יהודה עזבו את המקדש המחולל בירושלים במאה השנייה לפני ספיה, ומסתיימים בדיון במחלוקת הכרוכה בעלייה להר הבית בימינו, כשאין מקדש בירושלים אך לא מעטים מייחלים לבניינו המחודש ומפגינים עמדה זו באמצעות הריטואל השנוי במחלוקת של 'העלייה להר' שבו עמד פעם קודש הקדשים. שני הכרכים, המלמדים על משמעויות בלתי צפויות של רצף ותמורה, מסודרים על פי סדר כרונולוגי לאורך תקופה של 2200 שנים. הספר מחולק לארבעה שערים המתייחסים לשלהי העת העתיקה (מיתוס, מיסטיקה ומדרש), לימי הביניים (קראים, ראשית הקבלה, פילוסופיה), לעת החדשה (פראנקיום, חסידות וקבלה, מחלוקות פנים חסידיות), ולפרק הזמן שבין שלהי המאה התשע עשרה לסוף המאה העשרים שבו פגשה המסורת בעולם המודרני (בעלי הלכה ופוסקים, מקובלים ומבקשי אלהים, רבנים המתמודדים עם העולם המודרני וחוגים רבניים המבקשים לחדש את העבר המקראי באמצעות חידוש ריטואלים עתיקים).

מטבע הדברים כל אחד מעשרים המשתתפים בכרכים אלה דן בתחום אחר של המחשבה היהודית הנוגע בפרק היסטורי מוגדר, אולם דומה שניתן לאפיין כמה קווים בולטים המאפיינים את תחומי עיסוקם של כל הכותבים. הקו הבולט בשער הראשון, הוא מקומו רב המשמעות של המיתוס היונק מהרחבת הסיפור המקראי ומביטוייו הריטואליים בשעה של פולמוס ושל מחלוקת. המיתוס התעצם בספרות הבת-מקראית שנמצאה במגילות מדבר יהודה, שם סיפורים על מלאכי קודש בראשות 'שר אורים' ועל עירם חוטאים בראשות ה'שר עוזאל' משרתים את המאבק בין 'בני צדק' ל'בני עוול' ובין 'בני אור' ל'בני חושך'. המיתוס על עולם המלאכים הקדושים והטהורים, הוא עולם המרכבה 'מעון קודש קדשים', לעומת עולם המלאכים החוטאים והטמאים, הוא מקום 'שחת עולמים', שהיה קשור במקורו למחלוקות נוקבות בין בית צדוק המודח לבית

חשמונאי שתפס את מקומו בכוח הזרוע, התפתח לכיוונים חדשים אחרי חורבן בית שני בספרות ההיכלות, במדרש חכמים ובמדרשי גאולה. התפתחות זו אירעה תוך וויתור על היבטיו הפולמוסיים הפנים-יהודיים של המיתוס והעמקה בהיבטיו המיסטיים, העל-זמניים והמשיחיים, הכוללים שבעה היכלות עליונים בעולם המרכבה המנציחים את עבודת הקודש מן העבר, הנשמרת בידי המלאכים בהווה נצחי, לצד עלייתו של 'היכל קן צפור', הוא היכלו של משיח המופקד על הנקמה ועל הגאולה השמורות בחיק העתיד. המיתוס על עולם המלאכים בשבעה היכלות עליונים, לצד המיתוס על המשיח הנוקם היושב ב'היכל קן צפור' ועל תולדות השושלת המשיחית מימי סדום ועד עת קץ הימים, הגיע לשיאו בגלגולים שונים במיסטיקה של הזוהר אשר הפכה יסודות מיסטיים עתיקים למדרש מית-משיחי חדש.

קו שני הבולט בדיונים השונים בשלהי העת העתיקה ובימי הביניים הוא הדיאלוג הבין-דתי הסמוי עם הספרות הנוצרית-היוונית והארמית-הסורית, והפולמוס הבין-דתי הגלוי שבו דנים בוויכוחים בין הנצרות הסורית, הנכתבת בלשון הארמית, למסורת היהודית, הנכתבת בעברית, בדבר הלשון ששימשה בבריאת העולם. דיאלוג ופולמוס דומים בדבר בכורה, קדושה וסמכות נמצא גם בוויכוח בין הקראים לרבנים על המידות שהתורה נדרשת בהם ועל טווח סמכותם של עקרונות פרשניים מעשי ידי אדם. במחצית השנייה של ימי הביניים מסתמן הדיאלוג של הוגים יהודיים עם המסורת הפילוסופית האריסטוטלית בעולם המוסלמי, מחד גיסא, ובולטת הביקורת אודות המדע האריסטוטלי שהעלו הוגים יהודים, מאידך גיסא. זירת הדיון היא מדעית לכאורה אולם למסקנות שעלו מתפיסת המדע האריסטוטלי בימי הביניים נודעה משמעות מכרעת ביחס להשקפת העולם הדתית של יהודים, נוצרים ומוסלמים ולוויכוחים הבין-דתיים שנלוו אליה.

קו שלישי אופייני, הבולט בשער השלישי, הוא הפולמוס והמחלוקת בתוך העולם היהודי שהתפצל בראשית העת החדשה בין מוקדי הזדהות שונים, קבליים, משיחיים, שבתאיים וחסידיים, שחרגו בצורות שונות מגבולות ההלכה ומהנורמות שהיו מקובלות בעולם המסורתי. המכנה המשותף למחדשים אלה, שכללו מגוון רחב של הוגים ומנהיגים מתונים וקיצוניים אשר נבדלו זה מזה באופן מהותי, היה טמון בעובדה שלא ראו עוד בהלכה מקור סמכות בלעדי במציאות המרה של הקיום בגלות. על כן הוסיפו עליה מחשבה מיסטית קבלית ומיתוס משיחי אשר צמחו והתפתחו בעקבות טראומות היסטוריות לאורך האלף השני, וקשרו באופן מקורי בין העבר, ההווה והעתיד.

קו אחרון, הבולט בשער הרביעי, הוא המפגש הטעון בין מקורות סמכות שונים בעולם היהודי האורתודוקסי המודרני (הלכה וקבלה) ובין ערכי יסוד בתרבות הליברלית (חירות, שוויון זכויות לשונים, מעמד האישה, סמכות המדע, אינדיבידואליזם וזכויות הפרט), שהפך למפגש בלתי נמנע בתמורות העתים שהקהילה היהודית נחשפה אליהן בגלות, בתפוצה ובהקמת מדינת ישראל, מרצונה או בעל כורחה. מפגש טעון

זה שהתרחש בתקופה שכללה פרעות, פוגרומים וגלי הגירה, התגבשות הציונות, שתי מלחמות עולם, שואה, פליטות, עלייה ותקומה, כלל התנגשויות, חילוקי דעות ועמדות מקוטבות שהעלו יצירה הלכתית חדשה ורפלקסיה מטה-הלכתית שהתמודדה עם אתגרים חדשים. משברי הקיום בין השואה לתקומה ובין חורבן העולם המסורתי וחידושו בעולם החופשי, עם כינון המציאות הציונית והבטחת קיומה של התפוצה היהודית, העלו ציפיות משיחיות עזות-ביטוי לצד תפיסות פונדמנטליסטיות המבקשות לחדש מיתוסים עתיקים, ואף העלו תהיות עמוקות בשאלות אמונה וכפירה לצד חידוש העניין בהקמת המקדש ובכינון מחדש של ממדים שונים של העולם המקראי. היבטים שונים של תמורות מפליגות אלה, הקושרות בין העבר להווה במשור של זיכרונות ומסורות, מצוות והלכות, מיתוס ומיסטיקה, פולמוס והתפצלות, הגות ופירוש, פילוסופיה וספרות, נידונים בשער זה.

בשער הראשון של הקובץ, שכותרתו: 'שלהי העת העתיקה: כוהנים, מיסטיקנים אלמונים, חכמים ובעלי מדרש', ארבעה מאמרים העוסקים בחקר מיתוסים כסיפורים מכוננים, מרחיבי יצירה ופורצי גבולות, המצויים בנקודת המפגש שבין הארצי לאלוהי וביחסי הגומלין בין המעשה הארצי להכרעה האלוהית מעבר לגבולות הזמן והמקום. רחל אליאור עוסקת בשני הקטבים המיתיים, הסמליים והריטואליים שעל מפתנם נערכה עבודת יום הכיפורים על פי מגילות מדבר יהודה, שנכתבו בעיקרן בתקופה של משבר ומחלוקת. הדיון עוסק במקומם של שני מיתוסים הטרוטופיים: המיתוס הראשון מספר על מלאכי הקודש בעולם המרכבה, בגן עדן, 'מעל לארץ', במקום טהרה וקדושה, מקור החיים, המיוצג בקודש הקודשים, בתחומו של 'שר אורים', אליו נכנס הכהן הגדול בעבודת יום הכיפורים, ואילו המיתוס השני מספר על המלאכים החוטאים הנודעים בשם עירים, המצויים בעולמם של בני שחת הכלואים 'מתחת לארץ', במקום הטומאה והמוות, במדבר, ב'ארץ גזרה', בהנהגתו של מלאך החושך, השר עזאזל, לשם הלך 'איש עתי' ביום הכיפורים עם השעיר לעזאזל. שני המיתוסים המפורטים במקורות שונים ומיוסדים על הרחבת הסיפור המקראי ועל פירוש הריטואלים הייחודיים ליום הכיפורים הרמוזים והמפורשים בו, מניחים מקום להשערה שהיו חלק ממחזה דרמטי-סקרנלי שנקרא בציבור במועד זה, בשעה שהמקדש בירושלים נחשב כמחולל והכהן הגדול מבית חשמונאי ששירת בו נקרא 'הכהן הרשע'.

דפנה ארבל דנה ב'ספר אדם וחווה' היווני שהתחבר במאות הראשונות לספירה ושתרגומו מצוי ב'ספרים החיצונים', ובוחנת את ההיבטים יוצאי הדופן בדמותה של חווה, המוצגת בחיבור זה כצופה במרכבה וכראויה לגילוי רזי העולם השמימי ולא רק כחוטאת וכנענשת כמקובל בספרות שלהי העת העתיקה. הדיון עוסק בהקשר המיסטי של מסורת המרכבה המיוסדת על חזון יחזקאל ובמשמעות ייחוסה של חווה למסורת מקודשת זו, שקודם לכן נקשרה רק באנשי מופת יחידי סגולה. צחי וייס דן במיתוס של האותיות הבוראות בחיבור הנוצרי-היווני 'המסתורין של האותיות היוניות'

בהשוואה לתפיסת האותיות ב'ספר יצירה'. הדיון עוסק הן בקדושתה ובכורתה של הלשון הארמית הסורית בכתביהם של מחברים נוצרים בני הכנסייה הארמית הסורית ובפולמוס הנוקב נגד ראשוניותה של הלשון העברית כלשון הבריאה, והן בשאלת מקום חיבורו וזמנו של 'ספר יצירה', הטוען כידוע שהעולם נברא ב'כ"ב אותיות יסוד ובעשר ספירות בלימה'. רות קרא-איבנוב קניאל דנה בגלגוליהם של מיתוסים חתרניים הקשורים בלידת משיח בן דוד ובמשמעות מוצאו מהכאוס והטראומה הכרוכים בחורבן סדום ובחטאי גילוי העריות של לוט ובנותיו. הדיון העוסק ב'זרע שבא ממקום אחר', כמפורש במדרש 'בראשית רבה' על חטאי בנות לוט וכמבואר ב'ספר הזוהר' על פרשה זו, מוקדש לגלגוליה המיתיים של השושלת המשיחית שמוצאה מאבות ואמהות שחטאו בחטאי גילוי עריות ותולדותיה קשורות ב'מצווה הבאה בעבירה' שעניינה ראייה מרחיקת ראות, המתירה פריצת גבולות בהווה למען הבטחת העתיד. העיון נחתם בבחינת ההבדל המהותי בין המסורת המדרשית למדרש הזוהרי בדרך טיפולם בפריצת הגבולות הקשורה בשושלת המשיחית.

בשער השני שכותרתו: 'קראים, מקובלים אלמונים, פילוסופים, אנשי מדע ומומרים' חמישה מאמרים העוסקים בפולמוסים ובנקודות מפנה ביצירה היהודית. אבירם רביצקי מפרסם תרגום עברי פרי עטו של פירושו הערבי של החכם הקראי יעקב אל קרקסאני בן המחצית הראשונה של המאה העשירית לברייתא דרבי ישמעאל ולמידות שהתורה נדרשת בהן הנוכרות בחיבור זה. הדיון עוסק במגמות הפולמוסיות והביקורתיות של המחבר הקראי היוצא נגד הנחות היסוד הדרשניות והפרשניות של העולם הרבני, הבאות בחיבור זה לידי ביטוי מפורט. אלון דהן דן ב'ספר הבהיר' שזהות מחברו או מחבריו ומקום חיבורו אינם ידועים. חיבור אלמוני זה שנכתב בלשון מדרש המצרפת יסודות מיתיים ומיסטיים, הציג לראשונה במאה השתים עשרה אלוהות כפולת פנים הכוללת אל מאציל ושכינה נאצלת. השכינה המתוארת כבת מלך וכאור נאצל, מכונה חכמה, צדק, שלום, רחמים, נצח ואמת, והיא מוצגת כישות המצויה בעת ובעונה אחת בשמים ובארץ שמעמדה בעולם האלוהי תלוי בקיום המצוות של בני ישראל. לאור הדיון בטעמי המצוות הקשורים בשכינה, מציג המחבר בחינה מחודשת של העמדה המחקרית המייחסת מוצא מזרחי לספר הבהיר. לטענתו ההלכה האשכנזית היא זו המשפיעה באופן בולט על מערכת הסמלים המתארת את המאציל והנאצלת בספר הבהיר.

חלקו השני של השער השני עוסק בפילוסופיה היהודית בימי הביניים. ההתמודדות עם המדע האריסטוטלי ועם תפיסות היסוד שלו בשאלות של מקום, זמן ותנועה, יסודות, איכויות ועצמים מורכבים, חומר וריק, העסיקה את המלומדים הנוצרים, את ההוגים המוסלמים ואת הפילוסופים היהודיים במחצית השנייה של ימי הביניים. כתביהם של אבן סינא, אבן רשד, אלגולי, אלפאראבי וויליאם איש אוקהם, דונס סקוטוס ואבנר מבורגוס, שדנו בפילוסופיה האריסטוטלית ובהנחותיה המדעיות, היו ידועים

להוגים היהודים ושמשו להם מקור השראה ונושא לדיון מעמיק לצד תחום מרכזי של פולמוס וביקורת. אלכסנדר אבן חן דן בתפיסת הנבואה של משה רבנו בכתבי הרמב"ם לאור תפיסותיו האריסטוטליות ולאור הודהותו עם משה כמנהיג וכמחוקק. הדיון המקיף בייחודה של נבואת משה כולל גם את המשתמע מתפיסתו העצמית של הרמב"ם כמשה שני; אסתי איזנמן דנה בעמדתו של ר' משה בן יהודה בעל החיבור האנציקלופדי 'אהבה בתענוגים' בשאלות איכות היסודות, הרכבם ומיוזגם, ומבארת את טיבו של הדיאלוג שהמחבר מנהל עם המסורת הפילוסופית הקודמת לו. שלום צדיק דן בהשפעתו המכרעת של הרב המומר אבנר מבורגוס (נפטר 1347) על הנחות היסוד הביקורתיות של ר' חסדאי קרשקש (נפטר 1411) ביחס למקום, לזמן ולתנועה ומבאר את יסודות ביקורתו על המדע האריסטוטלי.

בשער השלישי שכותרתו: 'העת החדשה: שבתאים וחסידיים, מחלוקות ופולמוסים', שישה מאמרים, העוסקים בגלגוליה של המסורת הקבלית-המשיחית בשבתאות ובחסידות. הדיון מרחיב על הוויכוחים הנוקבים שנקשרו בתנועות אלה שחלקו על בלעדיות סמכות הדעת של בעלי ההלכה וזכו להיענות ציבורית רחבה. פאבל מצייקו דן ביחסו של השבתאי יעקב פראנק בן המאה השמונה עשרה לסינקרטיזם הדתי בכלל ולצלב הנוצרי בפרט ויוצא כנגד העמדה המחקרית המקובלת הרואה בשבתאות רצף אחיד משבתי צבי ועד יעקב פרנק. לטענתו הפער הכרונולוגי וההבדל התרבותי בין המומרים לאסלאם בשלהי המאה השבע עשרה וראשית המאה השמונה עשרה באימפריה העות'מאנית (הדונמה), לבין המומרים לנצרות במחצית המאה השמונה עשרה בפולין הקתולית (הפראנקיסטים) שהחזיקו בעמדה סינקרטיסטית עקרונית, מחייב גישה מתודולוגית שונה לשתי תנועות אלה. לאה אורנט דנה במושג האמונה הדיאלקטי והפרדוקסאלי של ר' נחמן מברסלב בספרו 'ליקוטי מוהר"ן', הכולל התמודדות מקורית עם אנטינומיות וספקנות מצד אחד ותפיסה מוסרית מורכבת המחויבת לעולם של תורה ומצוות, מצד שני. צבי מרק דן ב'ספר הנשרף' של ר' נחמן מברסלב ובהתגלויות המיסטיות שנרשמו בו, שהיוו יסוד לכמה דרשות ב'ליקוטי מוהר"ן'. הדיון מאיר את הפולמוסים של ר' נחמן עם מתנגדיו במחנה החסידי באור חדש, בזיקה לוויכוח על מידת הגילוי והכיסוי של מעלתו המיסטית המתועדת ב'ספר הנשרף', וביחס לטענתו השנויה במחלוקת בדבר מקור השראה שמימי-מלאכי שרק הוא לבדו זכה לו, בעולם החסידי שהיו בו טוענים נוספים לגילויים עליזים. רבקה דביר-גולדברג מאירה את דיוקנו של צדיק חסידי נשכח, ר' צבי יהודה מרוזדול, ממשפחת צדיקי זידיטשוב-קורמנא, באמצעות סיפוריו. צדיק זה שכיהן כרב בגליציה במחצית המאה התשע עשרה, הרבה להתלבט בדבר מקומו בהנהגה הצדיקית, והדיון בתורתו ובסיפוריו מאיר זוויות לא ידועות על החסידות בגליציה. גדי שגיב מעיין בתורות של צדיקי חסידות צ'רנוביל שבאוקראינה במאה התשע עשרה ודן במשמעות של 'תיקון פגם הברית' בזיקה לכינון תורת צדיק ייחודית ולגיבושה של עדה חסידיית מובחנת סביב פרקטיקה סגפנית, שנהגה להלכה

ולמעשה אצל חסידי צ'רנוביל. דוד אסף דן במחלוקת פנים-חסידית מרה העוסקת בבנו של ר' ישראל מרוזין, הצדיק דב בער מליאובה, שנשט את החסידות ופנה להשכלה בשנת 1869. מחלוקת זו שהתחוללה בשליש האחרון של המאה התשע עשרה בין שתי חצרות חסידיות מרכזיות, צאנו וסדיגורה, הניבה יצירה ספרותית ענפה ומגוונת הנסקרת במאמר ביבליוגרפי זה.

בשער הרביעי שכותרתו: 'משלהי המאה התשע עשרה ועד שלהי המאה העשרים: ההתמודדות הרבנית עם המציאות המודרנית – הלכה, אמונה, מיסטיקה וריטואל', חמישה מאמרים המוקדשים להיבטים שונים של המפגש הטעון בין מקורות הסמכות המסורתיים למקורות התוקף החדשים שהקהילה היהודית נחשפה אליהן במפגשה עם העולם החופשי שצמח בעקבות שתי מלחמות העולם, טראומת השואה והקמת המדינה.

בנימין בראון דן במפגש בין קבלה להלכה בעולמו של ר' ישראל מאיר הכהן (1839-1933), בעל הפירוש הנודע לשו"ע א"ח, הידוע בשם 'משנה ברורה', המכונה על שם ספרו 'חפץ חיים'. הדיון ממחיש את הטענה שפסקתו של 'חפץ חיים' מבטאת מגמה מצמצמת בכל הנוגע לאפשרות קליטתן העכשווית של נורמות קבליות אל תוך ההלכה. המחבר דן בתמורה המתודולוגית המתבקשת מהאפשרויות החדשות העומדות בפני ציבור הלומדים בעידן החיפוש הממוחשב במאגרי ספרות הפסיקה ובהשפעתן על ניתוח עמדותיו של הפוסק. שרגא בר"און חוקר את עומק הפסימיות ועומק האמונה של הוגה הדעות, הסופר, המיסטיקן והפובליציסט, הלל צייטלין (1871-1942), בן למשפחה חב"דית שהיטלטל בעקבות קריאתו הרחבה בספרות היהודית ובספרות העולם וכתוצאה מניסיון חייו בין הפוגרומים ושתי מלחמות העולם, בין אמונה לכפירה ובין ספקנות לתעיה. הדיון המתמקד בצייטלין, המוגדר כ'מבקש אלוהים' או כצמא לאל חי, ובחיבורו 'צימאון' המשקף עמדה זו, כולל עיון במקומה של בקשת אלהים בספרות העברית בדור התחייה, בכלל, ובהשפעתה של הספרות הרוסית והאירופית על תודעה זו, בפרט. תשומת לב מוקדשת להשפעתו הרבה של מבקר הספרות היהודי-הרוסי לב שסטוב. בר"און מאתגר את ההשקפות המקובלות על הביוגרפיה האינטלקטואלית רבת התהפוכות של צייטלין ומאיר מחדש את עולמו המיוסר של מחפש אלהים זה שהתמודד עם תחושות עזות של תעייה, אמונה וכפירה לאורך כל ימי חייו עד שנספה בשואה.

לילך ברבטלהיים עוסקת בשילוב המפתיע בין קבלה ומדע בכתבי הרב אליהו מרדכי הלוי ולקובסקי (1873-1962), תלמידו של 'חפץ חיים', שנודע כפוסק ואיש הלכה שהצטרף להנהגה הרבנית בארץ ישראל כשעלה בשנת 1934 לירושלים. בתקופה זו פרסם הרב ולקובסקי חוברת בשם 'חכמת האמת והמדע' אשר דנה בסוד הצמצום הלוריאני על פי קבלת סרוק ובה צירף רעיונות מדעיים פופולריים על אטומים, חומר ואנרגיה, לתורת הצמצום הלוריאני על פי פירושה בקבלת ליטא. בחיבורו יצר הרב

צירוף מקורי בין קבלה, פילוסופיה ומדע שלא היה לו המשך. אבינועם רוזנק מצביע במאמרו על ייחודו של הרב אליעזר ברקוביץ (1908-1992), שהיה מבכירי תלמידיו של הרב יעקב יחיאל ויינברג (1885-1966), בעל שו"ת 'שרידי אש', במפגשו עם העולם המודרני. המחקר דן בעמדתו הליברלית של רב אורתודוקסי מודרני זה, שהתמודד עם המוסר החילוני לעומת המוסר הנגזר מן ההלכה וההתגלות, וביקש לתת ביטוי בפסיקה ההלכתית לעולם הידע המתחדש ולשינויים רבי המשמעות שהתחוללו בעולם החופשי. הדיון מעמת את עמדתו של הרב ברקוביץ בסוגיית מעמדה של האישה בעולם המודרני עם עמדתם של הרב קוק מזה ושל הרב יוסף דב סולובייצ'יק מזה, שנקטו בעמדה הפוכה בשאלת היחס לזכויות נשים לאור תמורות ההווה. שרינה חן דנה בהשקפת עולמם של רבנים בני זמננו הנמנים עם חוג 'רבנים למען המקדש', חוגי 'מכון המקדש', 'פעילי המקדש' ומועצת רבני יש"ע, הטוענים בעקבות איחוד ירושלים ב'מלחמת ששת הימים' שחובת העלייה להר הבית כמצוות עשה חלה על כלל הציבור האמוני בזמננו. השקפה זו, המיוסדת על אמונה בקדושתו הנצחית של מקום המקדש, התגבשה תוך פולמוס ומחלוקת עם עמדת הרבנות הראשית, שאסרה על הכניסה להר הבית בשל קדושתו, המחייבת הקפדה יתרה בדיני טומאה וטהרה, שמן הנמנע לשמור אותם בתקופתנו. הדיון עוסק במשמעותו השנויה במחלוקת של ציווי 'מורא מקדש' שנסמך לו עונש כרת, ובביאור משמעות הפולמוס על חובת העלייה להר הבית בדורנו. עליה זו שנויה במחלוקת הן בשל משמעותה החתרנית הנוגעת לשינוי זהותו המוסלמית של ההר בהווה ובהחזרתו לקדושתו היהודית בעבר, והן בשל האיסור הגורף המתייחס לעלייה להר מטעמים הלכתיים ופוליטיים שמטילים חוגים רבניים שונים. דיון טעון זה הוא הרקע לניתוח המשמעויות הגלויות והמרומזות של טקס ההליכה סביב להר, המכונה 'עלייה אל ההר' שמהותו שנויה במחלוקת בין המצדדים לאוסרים מטעמים הלכתיים ופוליטיים. סוגיות אלה השזורות במחלוקות דתיות וחברתיות, בין־דתיות ופוליטיות, קשורות בעמדות הלכתיות סותרות ובהשקפות חולקות בשאלת משמעות קדושת הר הבית בעבר ובהווה.

אני מבקשת להביע תודה לד"ר יונתן מאיר שסייע בשלבים הראשונים של כינוס המאמרים, ולדנה רייך עורכת הלשון על עבודתה המסורה בהתקנת המאמרים לדפוס. תודה מיוחדת אני חבה לדניאל שפיצר ששקד במסירות ובאורך רוח על הפקת הכרכים משלב התקנת המאמרים והשלמתם ועד להבאתם לדפוס, ושיקע בהם מידיעותיו הרבות ומטוב טעמו.

רחל אליאור

החוג למחשבת ישראל

האוניברסיטה העברית בירושלים

שבועות תשע"א

TABLE OF CONTENTS

- v *Rachel Elior*
Preface
- 3 *Rachel Elior*
The Day of Atonement: Purity and Impurity, Memory and Oblivion
- 53 *Daphna Arbel*
The Sights Revealed to Eve
- 75 *Tzahi Weiss*
Brief Comments on the Syrian Context of *Sefer Yetsirah*
- 91 *Ruth Kara-Ivanov Kaniel*
Seed that Comes From 'Another Place': the Metamorphosis of the Story of Lot's Daughters
- 123 *Aviram Ravitsky*
Ya'qūb al-Qirqisānī's Critical Commentary on the Thirteen Hermeneutical Principles Enumerated in the Introduction to the *Sifra*
- 159 *Alon Dahan*
Ashkenazic Motifs in The Halachah of The *Bahir*
- 181 *Alexander Even-Chen*
'I, the LORD, make Myself known to him in a vision; I speak to him in a dream. Not so with My servant Moses...'? On Moses' Prophecy in Maimonides' Writings
- 215 *Esti Eisenmann*
R. Moses ben Judah on the Elements and the Question of their Place in Compounds
- 233 *Shalom Sadik*
The Definition of Place in the Philosophy of Abner of Burgos and Rabbi Hasdai Crescas
- 247 *Contributors*
- vii *English Abstracts*

VOLUME TWO

- 249 *Pawel Maciejko*
Dangers and Pleasures of Religious Syncretism: on the Frankist Doctrine of Conversion
- 279 *Leah Orent*
The Ethical Perspective in *Likutei Moharan* by R. Nachman of Braslav
- 301 *Zvi Mark*
Out of the Ashes: *Likutei Moharan* and *The Burnt Book*
- 333 *Rivka Dvir-Goldberg*
R. Yehuda-Zvi of Rozdol – The Quietist *Zaddik* of the Zydaczow Dynasty
- 355 *Gadi Sagiv*
The Rectification of the Covenant and the Element of Asceticism in Chernobyl Hasidism
- 407 *David Assaf*
The Bernyu of Leova Affair and the Tsanz–Sadigura Controversy: an Annotated Bibliography
- 485 *Benjamin Brown*
The Kabbalah in the Hafetz Hayim’s Halakhic Work
- 543 *Shraga Bar-On*
‘The Thirst’ – Hillel Zeitlin in Search of God
- 585 *Lilach Bar-Bettelheim*
The Theory of Contraction (*Torat Hatzimzum*) – Science and Kabbalah in Eliahu Mordecai Halevy Wolkowsky (1873–1962)
- 615 *Avinoam Rosenak*
Rabbi Eliezer Berkovitz: Halachah and Modern Orthodoxy
- 647 *Sarina Chen*
Visiting the Temple Mount – A Study of the Rabbinic Directives
- 659 *Contributors*
- vii *English Abstracts*